

Sissejuhatus

Toomas Hiio

2012. aasta mais pidas Eesti sõjamuuseum oma aastakonverentsi, mille teemad olid sedakorda ajendatud Napoleoni sõjakäigust Venemaale 200 aastat varem. Ehkki ühegi Napoleoni sõduri saabas Eesti pinnale ei astunud, ei jätnud 1812. aasta sõjaretk ega kogu Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdade ajastu (1789–1815) puudutamata ka Eestit. Otseselt sõjaajalukku puutub esiteks nekrutikohustuse laiendamine Liivi-, Eesti- ja Kuramaale 1796/1797. aastal, mis järgmise kolmveerandsajandi jooksul viis ligikaudu 100 000 eesti nekrutit tsaariarmeesse, enamikul juhtudel eluks ajaks. 19. sajandi alguses formeeriti Balti kubermangudes maakaitsevägeüksused, millest osa jõudis ka lahingutandreile. Eesti rannatalupoegadel oli kokkupuuteid Briti laevastikuga, mis kontrollis aastatel 1809–1812 tervet Läänemerd. Liivimaa aadlik Michael Andreas Barclay de Tolly (1761–1818) oli aastatel 1810–1812 Venemaa sõjaminister ja 1813–1815 Vene armee ülemjuhataja. Tema mausoleum Jõgevastel on tänapäevani üks sõjaajaloohuviliste retkede sihtkohti. Lõpuks oli 1815. aastal Austria, Preisimaa ja Venemaa sõlmitud Püha Liidu ristiemaks Riias sündinud Juliane von Krüdener, kelle lapsepõlv möödus suuresti Viitina mõisas Võrumaal.

Kaudsemas mõttes võib Napoleoni sõdade ajastu kaasnähteks ja tagajärjeks pidada ka liberaalsete ja valgustusideede levikut Balti provintssidesse. Nende ideede üheks tulemuseks oli pärisorjuse kaotamine Preisi reformide eeskujul üle 40 aasta varem kui ülejäänud Venemaal, samuti haridus- ja haldusreformid, Tartu ülikooli taasavamine ja palju muud. Lõpuks toob suur sõda suurte kaotuste kõrval alati endaga kaasa ka kiire progressi tehnikas ja teaduses, eriti aga arstiteaduses, ja see ei olnud teisti ka Napoleoni sõdade ajal. Tartu ülikoolis koolitati kiirkorras arste, kes saadeti pärast stuudiumi lõppu otse sõjaväkke. Teiselt poolt ei jäänud Eesti ka 200 aastat tagasi puutumata suurte sõdadega paratamatult kaasnevatest taudidest ja epideemiastest.

Napoleoni sõjad, mida on soovitatud nimetada ka sõdade sõjaks, nagu käesolevas aastaraamatus kirjutab Ilkka Tapio Seppinen, on ühe konverentsi jaoks väga lai teema. Sõjamuuseumi konverentsi ettekanded ja sellest tulenevalt aastaraamatu Napoleoni sõdu puudutavad artiklid keskendusid kitsamatele teemadele: Ilkka Seppinen rääkis Soome suurväestiriigi loomisest Napoleoni sõdade ühe tulemusena, Felix Gornisheff käsitles Preisimaa välispoliitikat 1812. aastal sõlmitud Tauroggeni konventsiooni taustal ning Eric A. Sibula ettekande teemaks oli Prantsuse ja Vene vägede logistika 1812. aasta kampaania ajal. Napoleoni sõdade ajal, st enne fotograafia ja filmikunsti leiutamist, oli sõjasündmuste oluliseks kajastajaks kujutatav kunst, mida Tiina-Mall Kreem vaatles Eesti muuseumide ja kollektsionääride kunstikogudes olevate taise näitel. Leho Lõhmuse teemaks on ordenid ja teenetemärgid. Siinses aastaraamatus kirjutab ta Vene ordenitest, mida annetati Napoleoni sõdade ajal, ja Vene ordenite süsteemist üldiselt.

Napoleoni sõjad on jäänud ajas kaugele ja hoolimata oma suurest tähtsusest tänapäeva maailma kujunemisel ei kuulu nende ajalugu enam üldteadmise hulka. Tegemist oli sõna otseses mõttes ühega esimestest maailmasõdadest, mis muutis põhjalikult kogu Euroopa kaarti, hävitas keisri- ja väestiriike ning tekitas hulga uusi, kuid nõudis ka miljonite sõdurite ja tsiviilisikute elu. Sündmuste pilt on kirev. Eesti vaatepunktist Napoleoni sõdu uurides võivad olulised seosed sootuks kaotsi minna, sest ka eesti üldisem ajalookäsitlus, eeskätt mõjutatuna baltisaksa, saksa ja vene ajalookäsitlusest, keskendub suuresti Napoleoni Venemaa sõjaretkega kaasnenule. See kestis vaatamata oma enneolematule suurusele nii inimhulki, vahemaid kui ka ressursse silmas pidades siiski vaid pool aastat kogu Napoleoni sõdade veerandsajandist. Seetõttu antakse alljärgnevalt kronoloogiline ülevaade nende sõdade ajastust tervikuna, et aidata aastaraamatu artikleid paremini üldisse konteksti paigutada.

Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdade ajastu kronoloogia

- 14.7.1789 **Prantsuse revolutsiooni algus.** Euroopa valitsejad ühinevad revolutsiooni vastu, et toetada kuningavõimu
- 26.8.1789 Prantsuse Rahvuskogu inimõiguste ja kodanikuõiguste deklaratsioon (pr *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*)
- 1792–1797 **ESIMENE KOALITSIOONISÕDA**
- 27.8.1791 Pillnitsi deklaratsioon: Austria ertshertsog ja Püha Saksa Rooma keiser Leopold II ning Preisi kuningas Friedrich Wilhelm II avaldavad prantsuse emigrantide survele toetust Prantsuse kuningale Louis XVI-le, ähvardades sõjalise invasiooniga
- 20.4.1792 Prantsusmaa kuulutab sõja Austriale
- 8.7.1792 Prantsusmaa kuulutab sõja Preisimaale
- 19.7.1792 Austria, Preisimaa ja Hesseni väed tungivad Braunschweigi hertsogi juhtimisel Prantsusmaale
- 20.9.1792 **Valmy kanonaad.** Prantsuse armee ründab Austria ja Preisi vägesid ning võidab lahingu tänu oma suurtükiväe üleolekule
- 22.9.1792 **Prantsusmaa kuulutatakse vabariigiks.** Kuningas Louis XVI kukutatakse. Revolutsioonikalendri esimene päev
- 21.1.1793 Louis XVI hukatakse rahvuskonvendi otsusel
- alates 1793 Prantsuse sõjaväereform Lazare Carnot' juhtimisel: üldine sõjaväeteenistuskohustus (pr *levée en masse*), liinitaktikast loobumine, armee ülalpidamine vallutatud alade ressursidest, edutamine mitte seisuse, vaid vapruste ja saavutuste järgi; aga ka totaalne sõda ja elanike töökohustus ning poliitkomissaride institutsiooni loomine

- 1793 Prantsusmaa-vastase koalitsiooniga ühinevad Portugal, Hispaania, Suurbritannia, Holland, Saksa riigid, Itaalia riigid ja Napoli
- 16.10.1793 Kuninganna Marie Antoinette giljotineeritakse
- sügis 1793 koalitsioonivägede vallutatud Touloni piiramisel silma paistnud suurtükiväehvitser **Napoleon Bonaparte** ülendatakse brigaadikindraliks
- 1795 Baseli rahulepingud:**
- 5.4.1795 Prantsuse-Preisi rahuleping. Preisimaa loovutab Prantsusmaale Reini vasakkalda alad ja saab vastu tegevusvabaduse Poolas
- 22.7.1795 Prantsuse-Hispaania rahuleping. Hispaania loovutab Prantsusmaale Haiti (Hispaniola) saare idaosa
- 28.8.1795 Prantsusmaa rahuleping Hessen-Kasseli vürstiriigiga
- 1796–1797 NAPOLEONI SÕJARETK ITAALIASSE**
- 20.–22.4.1796 Mondovi lahing. Sardiinia väed saavad lüüa ja Sardiinia väljub sõjast
- 2.2.1797 Kuuekuulise piiramise järel alistuvad Austria väed Mantua kindluses prantslastele
- 19.2.1797 Tolentino leping Prantsusmaa ja Kirikuriigi vahel. Põhja-Itaalia läheb Prantsusmaa kontrolli alla, seal moodustatakse Prantsuse marionettvabariigid: Cispadania, Transpadania, Cisalpinia, Ancona ja Liguuria. Nn tütarvabariikide (pr *république sœur*) asutamine on Napoleoni ekspansioonipoliitika osa; aastatel 1789–1802 asutatakse mitukümmend niisugust riiki, mõni püsib ainult mõne päeva, mõni aga aastaid
- 14.5.1797 Prantsuse väed vallutavad Veneetsia
- 10.2.1798 Prantsuse väed vallutavad Rooma
- 17.10.1797 Campo Formio rahuleping** Prantsusmaa ja Austria vahel. Austria loovutab Prantsusmaale oma valdused Madalmaades ja aktsepteerib Prantsuse marionettvabariikide moodustamise Itaalia riikide asemel. Austria saab Veneetsia vabariigi ja Dalmaatsia ranniku. Veneetsiale kuulunud

*Auguste-Gaspard-Louis Desnoyers François Gerardi järgi,
„Napoleon Suur”. Tartu Ülikooli Raamatukogu*

*Auguste-Gaspard-Louis Desnoyers after François Gérard,
“Napoléon le Grand”. Library of the University of Tartu*

Joonia mere saared (Ithaka, Kefalloniá, Kérkyra, Lefkáda jt) jäävad Prantsusmaale

1798–1799 NAPOLEONI SÕJARETK EGIPTUSSE

11.6.1798 Johanniidide ordu (Malta ordu) alistub Prantsuse laevastikule. Venemaale põgenenud Malta ordu rüütlid kuulutavad Vene keisri Paul I Johanniidide ordu suurmeistriks

juuli 1798 Egiptuses maabunud Napoleoni väed purustavad Egiptuse armee. Armeed saadab teadusekspeditsioon, et uurida Egiptuse loodust, geograafiat ja ajalugu

1.–2.8.1798 Abukiri merelahing. Admiral Horatio Nelsoni juhtimisel hävitab Briti laevastik Egiptuse rannikul Prantsuse laevastiku. Prantslased kaotavad 13 laeva ja 5000 meest surnutena. Napoleoni armee kaotab võimaluse olla ühenduses Prantsusmaaga

kevad 1799 Napoleon piirab Akko linna Süürias, mida kaitsevad Türgi väed. Briti laevastik toetab türklasi ja prantslased taanduvad Egiptusse

august 1799 Napoleon pöördub Prantsusmaale tagasi. Tema armee võitleb Egiptuses kuni 1801. aastani ja saab lõpuks lüüa Briti ekspeditsioonikorpuselt. Briti laevastik viib alistunud Prantsuse armee riismed kodumaale

9.11.1799 18. brümääri riigipööre. Napoleonist saab esimene konsul ja *de facto* Prantsusmaa ainuvalitseja

1799–1802 TEINE KOALITSIOONISÕDA

Prantsusmaa vastu liituvad Suurbritannia, Austria, Türgi, Venemaa, Napoli ja Portugal

dets 1798 Türgi ja Venemaa sõlmivad liidulepingu pärast Joonia mere saarte vallutamist Prantsusmaalt. Joonia mere saarte vabariik on 1800–1807 Türgi protektoraadi all

12.3.1799 Prantsusmaa kuulutab sõja Austriale, sest Vene armee marsib läbi Austria valduste Põhja-Itaaliasse

- 4.6.1799 Zürichi lahing: Austria armee võidab prantslasi
 suvi 1799 Austria ja Vene armee purustavad Prantsusmaa marionett-
 vabariigid Põhja-Itaalias ja taastavad endise olukorra
- august 1799 Britid võtavad üle suurema osa Hollandi laevastikust
 sügis 1799 Vene armee kindralfeldmarssal Aleksandr Suvorovi juh-
 timisel lööb prantslasi ja tungib üle Alpide Šveitsi, kuid
 silmapaistvat sõjalist operatsiooni ei suudeta pöörata poliitiliseks eduks
- nov 1799 Briti-Vene dessant Hollandisse ebaõnnestub
- 14.6.1800 Marengo lahing Itaalias.** Napoleon purustab Austria
 armee. Austerlased kaotavad 9400, prantslased 5600 meest
- sept 1800 Suurbritannia vallutab Malta. Vene keiser Paul I, *de facto*
 Malta ordu suurmeister, taganeb lepingust brittidega ja
 hakkab kavandama Vene ratsaväe sõjaretke Indiasse
- 1800–1801 Põhjaliiga** (Taani, Preisimaa, Rootsi ja Venemaa) asuta-
 mise katse. Läänemere maade relvastatud neutraliteet Briti
 laevastiku vastu, mis ründas neutraalsete riikide laevu
 Prantsuse salakauba otsimise ettekäändel
- 9.2.1801 Luneville'i rahu** Prantsusmaa ja Austria (ja Püha Saksa
 Rooma keisririigi) vahel. Kinnitatakse Campo Formio
 rahulepingu otsused. Prantsusmaa saavutab oma mario-
 nettvabariikide Bataavia (Madalmaad), Helveetsia (Šveits)
 ja Liguuria (Genova) tunnustamise
- 23.3.1801 Vandenõulased tapavad Vene keisri Paul I
- 25.–27.3. **Amiens'i rahu** Suurbritannia ning Prantsusmaa, Hispaania
 ja Bataavia vahel. Britid loovutavad kõik vallutatud Prant-
 suse, Hispaania ja Hollandi valdused peale Sri Lanka, Trini-
 dadi ja Malta. Prantsusmaa viib väed välja Napolist ja
 Kirikuriigist
- 18.5.1804 Napoleon kuulutatakse Prantsusmaa keisriks (Napo-
 leon I)**
- 1805 **KOLMAS KOALITSIOONISÕDA**
 Prantsusmaa vastased: Suurbritannia, Venemaa, Austria,
 Rootsi ja Napoli

- Prantsusmaa liitlased: Hispaania, Baieri, Baden ja Württemberg
- 22.7.1805 Merelahing Finisterre neeme juures Hispaania rannikul. Briti laevastik lööb Prantsuse-Hispaania laevastikku. Napoleon loobub dessandiplaanist Briti saartele
- 16.–19.10.1805 Ulmi lahing.** Austria armee (72 000 meest) kapituleerub Napoleonile (150 000 meest). Austerlased kaotavad 12 000 meest surnute ja haavatutena, 30 000 langeb vangi. Prantslased kaotavad ligi 6000 meest surnute ja haavatutena
- 21.10.1805 Trafalgari merelahing** Hispaania rannikul. Horatio Nelsoni (kes ise langeb) juhitud Briti laevastik (33 laeva) purustab Prantsuse-Hispaania laevastiku (41 laeva). Britid hõivavad 10 Prantsuse ja 11 Hispaania laeva. Prantslased ja hispaanlased kaotavad ligikaudu 14 000 meest surnute, haavatute ja sõjavangidena, britid üle 1500 mehe langenute ja haavatutena. Prantsusmaa ei suuda enam Suurbritanniaga mereülemvõimu pärast konkureerida
- 13.11.1805 Viin langeb ilma lahinguta prantslaste kätte
- 2.12.1805 Austerlitz lahing** (kolme keisri lahing) Lõuna-Tšehhimaal. Napoleon (73 000 meest, 139 suurtükki) purustab Vene ja Austria armee (kokku 85 400 meest, sh 16 000 austerlast, ja 278 suurtükki), mida juhivad keisrid Aleksander I ja Franz II. Venelased ja austerlased kaotavad 15 000 meest surnute ja haavatute ning 12 000 sõjavangidena, peale selle 180 suurtükki ja 50 lippu; prantslased kaotavad üle 8000 mehe langenute ja haavatutena
- 15.12.1805 Schönbrunni leping: Preisimaa saab Hannoveri ja liitub Prantsusmaaga
- 26.12.1805 Pressburgi (Bratislava) rahu.** Austria peab loovutama oma maid Baierile, Badenile ja Württembergile. Veneetsia, Istria ja Dalmaatsia liidetakse Prantsusmaa satelliitriigi Itaalia kuningriigiga. Franz II kui Püha Saksa Rooma riigi keiser peab tunnustama Napoleoni keisri ning Baieri ja Württembergi kuurvürste kuningatena ning Badeni suveräänsust

- 15.2.1806 Pariisi traktaat: Preisimaa peab loovutama oma maid Prantsusmaale ja Baierile, kuid võtma vastu Hannoveri kuurvürstkonna, mis on Suurbritanniaga personaalunioonis, ja sulgema Hannoveri sadamad Briti laevadele. Suurbritannia ja viimase survele ka Rootsi kuulutavad Preisimaale sõja
- 30.3.1806 Napoleoni vend Joseph saab Napoli kuningaks (1806–1808)
- 5.6.1806 Napoleoni vend Louis saab Hollandi kuningaks (1806–1810)
- 12.–16.7. 1806 Reini Liidu asutamine.** 16 Saksa riiki lahkuvad Püha Saksa-Rooma keisririigist ning sõlmivad Napoleoniga konföderatsiooni ja sõjalise liidu. 1808. aastal kuuluvad liitu neli kuningriiki (Baieri, Württemberg, Saksimaa, Vestfaal) ning viis suurvürstiriiki, 13 hertsogi- ja 17 vürstiriiki. Liidu liikmesriigid sõltuvad Prantsusmaast, kelle eeskujul viiakse läbi reforme. Liit laguneb 1813–1815
- 6.8.1806 Napoleoni survele loobub keiser Franz II Püha Saksa-Rooma keisri tiitlist ja keisririik lakkab olemast**
Juba 1804. aastal oli Franz II võtnud endale Austria keisri tiitli ning valitseb 1806–1835 Austria keisririiki Franz I nime all
- 1806–1807 **NELJAS KOALITSIOONISÕDA**
- 23.1.1806 Sureb Briti peaminister William Pitt juunior. Uus peaminister William Grenville on kompromissialtim ja Napoleon pakub Suurbritanniale Hannoveri tagasi. Mõni aeg hiljem saab Preisi valitsus sellest teada ja hakkab valmistuma sõjaks Prantsusmaa vastu
- suvi 1806 Preisimaa sõlmib sõjalise liidu Saksimaa ja Venemaaga
- 1.10.1806 Preisi kuningas Friedrich Wilhelm III esitab Napoleonile ultimaatumi ja nõuab Prantsuse vägede tõmbamist Reini jõe taha. Napoleon tungib Tüüringisse ja Preisi armeel ei õnnestu koonduda
- 14.10.1806 Jena ja Auerstedti lahing.** Napoleoni armees on üle 123 000 mehe, preislased ja saksid kokku ligikaudu 103 000. Preisi ja Saksa armee lüüakse puruks, nad kaotavad 33 000 meest

- langenute, haavatute ja sõjavangidena. Napoleon kaotab ligikaudu 15 000 meest
- 24.10.1806 Napoleon hõivab Berliini
- 28.11.1806 Napoleon hõivab Varssavi
- 21.11.1806 **KONTINENTAALBLOKAAD**
Napoleon kuulutab Mandri-Euroopa sadamad Briti laevadele suletuks ja sunnib blokaadiga liituma ka teised riigid, et takistada Suurbritannia varustamist toorainete ja toiduainetega
- 26.12.1806 **Pultuski lahing** Poolas. Vene ja Preisi väed (üle 40 000 mehe) suudavad tõrjuda Prantsuse ja Baieri vägede (üle 25 000 mehe) katse ületada Narewi jõge
- 7.–8.2.1807 **Preussisch-Eylau lahing** Ida-Preisimaal. Vene armee (67 000 venelast ja 9000 preislast) saab lüüa, kuid ka Napoleoni armee (75 000 meest) kannab raskeid kaotusi. Venelaste kaotusteks hinnatakse umbes 15 000 surnut ja haavatut, Napoleoni kaotused pole teada; erinevatel hinnangutel 10 000 kuni 25 000 meest. Mõlemad armeed jäävad talvekorterisse
- 14.6.1807 **Friedlandi lahing** Ida-Preisimaal. Prantslastel on 80 000 meest ja 118 suurtükki, venelastel ja preislastel kokku 60 000 meest, enamik venelased, ja 120 suurtükki. Vene armee saab lüüa, kaotades vähemalt 20 000 meest. Prantslased kaotavad 8000 meest. 21.6.1807 sõlmitakse vaierahu
- 7.7.1807 **Tilsiti rahu** Prantsusmaa ja Venemaa vahel. Venemaa tunnustab Prantsusmaa õigust Joonia mere saartele. Preisimaa kaotab kõik alad Elbe jõest läänes, kus Napoleon moodustab Vestfaali kuningriigi. Preisimaa Poola valdused kuulutatakse Varssavi suurhertsogkonnaks, millest saab kuningriigiks tõstetud Saksimaa vasall. Preisimaa jääb Prantsuse okupatsiooni alla kuni sõjakontributsiooni maksamiseni ja peab liituma kontinentaalblokaadiga
- 7.7.1807 Napoleoni vend Jérôme Bonaparte saab Vestfaali kuningaks (1807–1813) ja abiellub Württembergi printsessiga

1806–1812 VENE-TÜRGI SÕDA

Türgi soovib oma venesõbralikud vasallid, Moldova ja Valahhia vürsti, maha suruda, lootes Prantsusmaa toetusel, kelle valduses on Dalmaatsia rannik. Vene armee okupeerib Valahhia ja Moldova. Türgi sulgeb Dardanellid Vene laevadele ja kuulutab Venemaale sõja

28.5.1812 Bukaresti rahu. Venemaa saab maid Kaukaasias ja Bessaraabia: Vene-Türgi piir nihutatakse Dnestrilt Prutile

1807–1814 NAPOLEONI SÕDA HISPAANIAS

27.10.1807 Fontainebleau leping: Prantsusmaa ja Hispaania lepivad kokku Portugali jagamises. Prantslased vallutavad Lissaboni. Portugali õukond ja valitsus põgenevad üle Atlandi Brasiiliasse

1808 Prantsuse väed hõivavad Hispaanias strateegilised tugi-punktid. Algab ülestõus. Kuningas Carlos IV loobub troonist oma poja Fernando VII kasuks, kes omakorda loovutab Hispaania trooni Napoleoni vennale Josephile, senisele Napoli kuningale

6.6.1808 Joseph Bonaparte saab Hispaania kuningaks (1808–1813)

1.8.1808 Kindralleitnant Arthur Wellesley (hilisem Wellingtoni hertsog) ekspeditsioonikorpus maabub Portugalis. Briti ohvitserid astuvad Portugali teenistusse. Portugali armee reformitakse Briti armee eeskujul ja sellest saab brittide oluline liitlane Pürenee poolsaarel

1808–1813 Vahelduva eduga sõjategevus Prantsuse armee ja kuningas Joseph Bonaparte'i Hispaania üksuste ning Briti ekspeditsioonivägede toetatud Hispaania ülestõusnute vahel. *Guerilla* – sissisõja elementidega rahvavabastussõda – omandab esimest korda ajaloos sõjalise tähtsuse, millega kaasneb aga enneolematu vägivald tsiviilelanike vastu

11.12.1813 Valençay leping: Napoleon loovutab Hispaania trooni Fernando VII-le ja Prantsuse väed viiakse välja

1807–1814 SÕJAD SKANDINAAVIAS JA SOOMES

2.4.1801 Briti laevastik purustab Taani laevastiku, et takistada Põhja-liiga (vt eespool) tugevnemist

hilissuvi 1807 Augustis purustab Briti ekspeditsioonikorpus kindralmajor Arthur Wellesley juhtimisel Køge lahingus Kopenhaageni lähedal neutraalse Taani armee. Septembri alguses pommitab Briti laevastik kolm päeva Kopenhaagenit. Britid kaotavad alla 200 mehe, enamiku haavatuna, taanlased aga 5000 sõdurit, maakaitseväelast ja tsiviilisikut. Briti laevastik hõivab kogu Taani laevastiku ja strateegiliselt tähtsa Helgoland saare

1808 Taani liitub Napoleoniga ja kuulutab Rootsile sõja. Rootsi liitlase Suurbritannia laevastik blokeerib Taani sadamaid, Taani riik läheb pankrotti

1808–1809 Vene-Rootsi sõda

Vene väed vallutavad Soome, kuid Rootsi vallutamine ei õnnestu, sest Briti laevastik kontrollib Läänemerd ja Napoleoni marssal Jean-Baptiste Bernadotte ei tungi Taanist Lõuna-Rootsisse

17.9.1809 **Hamina rahu:** Rootsi loovutab Soome Venemaale. Soomest saab suurvürstiriik, mis on personaalunioonis Venemaaga

1809–1810 Marssal Bernadotte'i vastuolud Napoleoniga süvenevad. 1810 adopteerib lastetu Rootsi kuningas Karl XIII Bernadotte'i, kes asub 1818. aastal Rootsi troonile Karl XIV Johani nime all. Bernadotte'i dünastia valitseb Rootsit tänini

1813–1814 Rootsi-Taani sõda

Leipzig Rahvastelahingust (vt allpool) tulnud Bernadotte'i Rootsi armee koos Vene kasakate üksustega tegutseb Holsteinis ja Schleswigis ning blokeerib Taani maa poolt. Taani alistub

14.1.1814 **Kieli rahu.** Taani ja Norra 1380. aasta personaalunioon tühistatakse ning Norra läheb Rootsile. Gröönimaa, Island ja Fääri saared jäävad Taanile, samuti 1809. aastal brittide

vallutatud Bornholm. Helgoland jääb Suurbritannia valdusse 1890. aastani

- 1809** **VIIES KOALITSIOONISÕDA**
Suurbritannia ja Austria liituvad Prantsusmaa vastu. Prantsusmaa liitlased on Venemaa ja Hispaania
- kevad 1809 Austria armee tungib Poolasse ja Baierisse
- 20.4.1809 Regensburgi lahing, austerlased saavad lüüa
- 13.5.1809 Napoleoni armee vallutab Viini
- 21/22.5.1809 Asperni lahing: Austria ertshertsogi Karli armee lööb Napoleoni armeed
- 1809 Rahvaülestõus Tiroolis Prantsuse ja Baieri okupatsiooni vastu
- 5.–6.7.1809** **Wagrami lahing:** Prantsuse armee liidus Saksimaa, Baieri ja Itaalia vägedega (kokku kuni 160 000 meest) purustab veidi väiksema Austria armee. Austerlased kaotavad üle 41 000 mehe, prantslased koos liitlastega üle 37 000
- 1809 Krahv Johann Philipp von Stadioni asemel nimetatakse Austria välisministriks vürst **Klemens Wenzel von Metternich**, kes on alates 1821. aastast ka kantsler ja juhib Austria poliitikat kuni 1848. aasta revolutsioonini
- 1812–1814** **SUURBRITANNIA JA AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE SÕDA**
- 18.6.1812 USA kuulutab Suurbritanniale sõja. Põhjuseks on Ameerika meremeeste sundvärbamine Briti laevastikku, Briti laevastiku rünnakud USA laevade vastu ja USA sadamate blokeerimine Briti laevastiku poolt, et takistada kaubandust Napoleoni kontrolli all oleva Mandri-Euroopaga
- 16.8.1812 USA armee alistub Suure järvistu piirkonnas Briti ja indiaanlaste väele
- 24.8.1814 Briti väed vallutavad Washingtoni ja põletavad maha Kapiitoliumi
- 11.9.1814 Lahing Plattsburghi all ja Champlaini järvel lõpeb USA vägede võiduga
- 24.12.1814** **Genti rahuleping** (Belgias). Taastatakse sõjajaelne *status quo*

- 8.1.1815** **New Orleansi lahing.** Teade rahu sõlmimisest ei ole Ameerikasse jõudnud. Louisianas maabunud Briti väed ründavad lahtisel maastikul kindlustusi, mida kaitsevad USA väed, prantsuse piraadid, tšokto indiaanlased ning Haiti ja New Orleansi maakaitseväelased. Britid kaotavad 2700, ameeriklased 71 meest
- 1812** **NAPOLEONI SÕJARETK VENEMAALE**
Prantsusmaa ja Venemaa vastuolude teravnemine: Napoleon soovis vabaneda Tilsiti lepingust; 1810. aastal loobus Aleksander I kontinentaalblokaadist Suurbritannia vastu; Napoleon ei arvestanud Venemaa huve Poolas ja suhetes Türgiga
- kevadtalv 1812 Napoleon sõlmib liidulepingud Preisimaa ja Austriaga
- kevad 1812 *Grande Armée* Venemaa piiridel: 610 000 meest, kellest Venemaaale tungib 420 000. Prantslaste kõrval kuulub sellesse 130 000 Reini Liidu sõdurit (sh 30 000 Baieri, 25 000 Vestfaali ja 20 000 Saksimaa sõdurit), Preisimaa kontingent (20 000 meest), Austria abikorpus (30 000 meest), 95 000 poolakat, 30 000 itaallast, 15 000 šveitslast jt
- Vene vägede ülemjuhataja Barclay de Tolly hoidub otsustavast lahingust ja taganeb Moskva suunas
- 7.9.1812** **Borodino lahing.** Vene armee kaotab umbes 40 000, *Grande Armée* üle 30 000 mehe. Nädala pärast jätvavad venelased Moskva maha
- 18.10.1812 Napoleoni marssal ja Napoli kuningas Joachim Murat saab **Tarutino lahingus** lüüa. Järgmisel päeval annab Napoleon taganemiskäsu
- Venelased sunnivad prantslasi taganema sama teed mööda, mida mööda olid nad Moskvani tunginud. Nendel aladel ei ole ei toiduaineid, varustust ega loomasööta
- 15.–18.11. 1812** **Krasnõi lahing** Smolenskist edelas. Vene armee (kuni 70 000 meest) üritab kolme Smolenskist taganevat Napoleoni korpust (kokku u 50 000 meest) ükshaaval purustada. Prantslased suudavad venelaste rünnakud tõrjuda ja

taganeda, kuid marssal Ney korpuse 2000 meest upuvad äsja jäätunud Dnepri ületamisel. Prantslased kaotavad kuni 6000 meest surnute ja haavatutena ning üle 20 000 sõja vangidena, venelased kaotavad umbes 5000 meest

- 26.–29.11.1812 Berezina lahing.** *Grande Armée* riismed (u 49 000 sõdurit ja kuni 40 000 tsiviilisikut) ületavad Vene armee (64 000 meest) rünnakute all Berezina jõge. Prantslaste kaotuseks hinnatakse kuni 25 000 sõdurit ja kuni 20 000 tsiviilisikut, venelaste kaotuseks kuni 20 000 sõdurit
- 5.12.1812 Napoleon jätab *Grande Armée* riismed Vilniusse ja naaseb Pariisi. Armee on kaotanud kuni 500 000 meest, 200 000 hobust, 1000 suurtükki ja 25 000 hobuveokit
- 1813–1815 SAKSA VABASTUSSÕJAD JA KUUES KOALITSIOONISÕDA
- 30.12.1812 Taurogeni (Tauragė) konventsioon** Vene armee ja Napoleoni Preisi abikorpuse juhataja Ludwig Yorck von Wartenburgi vahel
- 9.2.1813 Preisimaal kehtestatakse üldine sõjaväeteenistuskohustus. Samal ajal käib vabatahtlike üksuste (vabakorpuste, *Freikorps*) moodustamine. Ka teistes Saksa riikides algavad rahutused Prantsuse ülemvõimu vastu
- 4.3.1813 Vene väed marsivad Berliini, kust prantslased on lahkunud
- 7.3.1813 Preisi kuninga Friedrich Wilhelm III üleskutse vabadusvõitlusele
- kevad 1813 Preisimaa kõrval formeeritakse vabakorpuse ka Saksimaal, hansalinnades, Braunschweigis ja mujal. Preisi ja Vene armee sunnivad Prantsuse vägesid aegamisi läände taanduma
- 19.5.1813 Königswartha-Weissigi (Eichbergi) lahing. Vene ja Preisi armee ning Saksi vabatahtlikud löövad Prantsuse armeed
- 20.–21.5.1813 Bautzeni lahing. Napoleon saavutab taktikalise võidu. Enne seda on prantslased tagasi vallutanud Hamburgi ja Lübecki
- juuni 1813 Reichenbachi lepingud.** Suurbritannia kohustub toetama Preisimaad ja Venemaad võitluses Napoleoni vastu. Austria

võtab salalepingus Venemaa ja Preisimaaga kohustuse kuulutada Prantsusmaale sõda

12.7 ja 10.8. 1813. Praha rahukongress. Austria ei õnnestu vahendada rahu-
lepingut Prantsusmaa ning Preisimaa ja Venemaa vahel

12.8.1813 Austria kuulutab Prantsusmaale sõja

26.–27.8. 1813. Dresdeni lahing. Prantsuse armee koos Reini Liidu, Itaalia ja Napoli vägedega (kokku kuni 150 000 meest) lööb Austria, Preisimaa ja Venemaa vägesid (kokku üle 200 000 mehe). Prantsusmaa ja tema liitlased kaotavad 10 000 meest surnute ja sama palju haavatutena, Austria, Preisimaa ja Venemaa 15 000 langenute ja sama palju haavatutena ning 20 000 sõjavangidena. Napoleoni viimane võit Saksamaal

29.–30.8.1813 Kulmi (Chełmno) lahing. Vene, Austria ja Preisi ülekaalukas vägi võidab Prantsuse armeed. Prantslased kaotavad 5000 meest surnute ja haavatutena ning kuni 13 000 sõjavangidena. Liitlased kaotavad 11 000 meest surnute ja haavatutena

9.9.1813 Austria, Preisimaa ja Venemaa lepivad kokku Euroopa taastamises 1805. aasta piirides. Krahv Metternich tõuseb koalitsiooni liidriks

sügis 1813 Holland, Šveits ja Hispaania vabanevad Napoleoni võimu alt

okt 1813 Baieri ja Saksimaa tulevad liitlaste poole üle

16.–19.10. 1813. Leipzigi Rahvastelahing

Liitlaste väed: Austria (ülemjuhataja Karl Philipp von Schwarzenberg), Rootsi (marssal Bernadotte *alias* kroonprints Karl Johan), Preisimaa (Gebhard von Blücher) ja Venemaa (Barclay de Tolly) – lahingu viimasel päeval üle 350 000 mehe ja 1500 suurtükki

Prantsuse armee Napoleoni juhtimisel koos Varssavi hertsogkonna, mõne Reini Liidu riigi, Itaalia ja Napoli vägedega – 190 000 meest ja 690 suurtükki

Napoleon saab lüüa, kaotades 38 000 meest surnute ja haavatutena, 30 000 sõjavangide ja 5000 ülejooksikutena,

*George Sanders Charles Auguste Guillaume Henry Steuben'i järgi,
„Napoleoni tagasipöördumine Elba saarelt”. Pärnu Muuseum*

*George Sanders after Charles Auguste Guillaume Henry Steuben,
“Napoleon's Return from the Island of Elba”. Pärnu Museum*

- samuti 300 suurtükki. Liitlased kaotavad 54 000 meest surnute ja haavatutena
- 20.–21.3.1814 Arcis-sur-Aube'i lahing Kirde-Prantsusmaal. Napoleoni armee saab Austria, Württembergi ja Baieri vägedelt lüüa märtsi lõpp
- 1814 Liitlasväed tungivad Pariisi
- 11.4.1814 **Napoleon loobub keisritroonist, kuid säilitab tiitli ja pagendatakse Elba saarele**
- Kuningriik taastatakse, Louis XVIII saab kuningaks**
- 30.5.1814 **Pariisi rahu. Prantsusmaa säilitab 1792. aasta piirid**
- 1.3.–22.6. **Napoleoni 100 päeva**
- 1815 Napoleon pöördub pagendusest tagasi, kuulutab end taas keisriks, võidab armee toetuse ja tungib Belgiasse
- 18.6.1815 **Waterloo lahing.** Briti, Hollandi, Hannoveri, Braunschweigi, Nassau ja Preisimaa väed (kokku u 115 000 meest) võidavad Napoleoni armee (72 000 meest). Mõlemad pooled kaotavad umbes 25 000 meest surnute ja haavatutena. Napoleon pagendatakse Suurbritanniale kuuluvale St. Helena saarele Atlandi ookeani lõunaosas, kus ta 1821. aastal sureb.

VIINI KONGRESS (18.9.1814–9.6.1815)

Venemaa, Suurbritannia, Austria, Preisimaa, Prantsuse kuningriik ja Kirikuriik koos väiksemate Euroopa riikidega otsustavad uue Euroopa korralduse.

Prantsusmaa kaotab kõik vallutatud alad, teised riigid tunnustavad kuningriigi ja Bourbonide dünastia võimu taastamist.

Preisimaa, Venemaa ja Austriaga liidetakse suuri alasid, mis varem olid kuulunud teistele riikidele.

Poola jääb jagatuks Austria, Preisimaa ja Venemaa vahel.

Suurbritannia ülemvõim maailmamerel ja Euroopa meredel tugevneb veelgi. Briti kontrolli alla jäävad Helgoland,

Malta ja Joonia mere saared. Need Briti tugipunktid ja Gibraltar võimaldavad Briti laevastikul kontrollida Mandri-Euroopa rannikut.

Sardiinia kuningriik ja Mõlema Sitsiilia kuningriik tugevnevad. Madalmaadega liidetakse kuni 1794. aastani Austriale kuulunud Belgia. Rootsi saab Venemaale läinud Soome asemele Norra.

1806. aastal likvideeritud Püha Saksa Rooma keisririik asendatakse Saksa Liiduga, millesse kuuluvad 35 kuning-, suurhertsogi-, hertsogi- ja vürstiriiki ning neli vabalinna. Preisimaa ja Austria territooriumist kuulub Saksa Liitu vaid osa. Hannoveri kuningriik on personaalunioonis Suurbritanniaga ja Holsteini hertsogkond Taaniga.

Euroopa suurriigid tunnustavad Šveitsi neutraliteeti.

Austria, Preisimaa ja Venemaa sõlmivad Püha Liidu, millega hiljem ühineb Prantsusmaa. Püha Liidu eesmärk on kaitsta senist maailmakorraldust. Püha Liit laguneb 1848/1849. aasta revolutsioonide ja Krimmi sõja (1853–1856) tõttu.

„Pärast Viini kongressi võis Euroopa maitsta kõigi aegade kõige pikemat rahupõlve. Tervelt neljakümne aasta vältel ei olnud suurriikide vahel ühtegi relvakonflikti ja pärast Krimmi sõda 1854. aastal veel kuuekümne aasta jooksul ühtegi üleeuroopalist sõda. [---] Viini kongressil saavutatud kokkulepe töötas pool sajandit tõrgeteta nimelt seepärast, et kolm idapoolset suurriiki – Preisimaa, Venemaa ja Austria – pidasid oma üksmeelt peamiseks kaitsevalliks revolutsioonilise kaose ja Prantsusmaa ülemvõimu vastu Euroopas.”¹

¹ Henry A. Kissinger, *Diplomaatia* (Tallinn: Varrak, 2000), 91, 111.